

Gudstjänst

- studium och reflektion

Inledning

Uppmaningen till social distansering är i skrivande stund fortfarande aktuell och som församling avvaktar vi med att öppna dörrarna till våra kyrkorum för den fysiska gudstjänsten. Även om denna tid kan tas emot som en gåva i form av en längre "retreat" är självfallet prövningarna på många sätt utmanande. När vi uppmuntras att dra oss bort från varandra kan vi drabbas av insikten att vi är gemenskapsvarelser. Somliga uppskattar (mer än andra) tider av ensamhet och distansering och sådana tider är viktiga, men de utgör inte normaltillståndet för människan. *Ingen människa är en ö, hel och fullständig i sig själv; varje människa är ett stycke av fastlandet, en del av det hela*, hävdade prästen och poeten John Donne på 1600-talet. 400 senare är det inte mindre sant. Vi "blir till" och formas som människor i mötet med varandra. Men den kristne tror att det finns ett ännu mer djupgående möte att bejaka - mötet med Skaparen. Ett möte som formar oss mer än mötet med medmänniskan. När vi samlas till gudstjänst bejakar vi båda dessa möten, men betoningen ligger på mötet med Fadern som uppenbarat sig för världen genom Sonen, Jesus Kristus. Vi möts som skapade människor för att tillsammans rikta uppmärksamheten mot vår Skapare och så förvandlas i mötet med Honom.

När vi nu inte har möjlighet att samlas till fysiska möten och gudstjänst kan vi fundera på vad gudstjänsten betyder för oss och hur det påverkar oss att inte kunna mötas som vanligt. Saknar vi gudstjänsten eller är det kanske skönt att vila från den? Vad beror det isåfall på? Går det att finna likvärdiga alternativ till den fysiska gudstjänsten? Är en TV-gudstjänst eller web-sänd gudstjänst ett bra alternativ när vi inte har möjlighet att mötas fysiskt? Ja, går det t.o.m. att fira nattvard utan att mötas fysiskt? Vissa församlingar och kyrkoledare hävdar att det går. Andra gör det inte. En kortfattad tillbakablick på gudstjänstens utveckling i Bibeln och kyrkans historia kan hjälpa oss till reflektion i dessa märkliga tider.

Gudstjänsten i Gamla testamentet

Livsförbindelsen med Gud upprätthölls i gammaltestamentlig tid genom en enkel gudstjänst med bön och offer som de centrala leden, 1 Mos 4:3-4; 12:8; 13:4. Under patriarktiden (Abraham, Isak, Jakob) var fäderna inte beroende av bestämda platser för sina gudstjänster. Där Gud hade uppenbarat sig reste de ett altare, 12:7; 26:25, eller en stenstod som invigdes genom att olja hälldes över den, 28:18. Familjens överhuvud fungerade som en sorts präst.

Från Mose tid reglerades gudstjänsten genom lagar och förordningar. Herren gav befallning om att resa ett *tabernakel*, 2 Mos 26:1, där all offertjänst skulle äga rum. Där ville Gud möta sitt folk, 2 Mos 29:43. Där meddelade Han folket syndernas förlåtelse, förmedlad genom offren, 3 Mos 4:20; 5:6 och där skänkte Han det sin välsignelse. *Arken* och *nådastolen* var Herrens tronplats och försoningsställe där folkets synd sonades. Men det var också en huvudtanke i Israels gudstjänst att Herren inte i första hand ville ha högtider och offer, utan lydnad mot sina bud, 1 Sam 15:22. Gudstjänsten skulle inte träda istället för ett fullgörande av Guds vilja utan snarare vara en hjälp för folket att leva efter Guds lag.

I samband med tabernaklet och senare *templet* fick Israels gudsdyrkan sitt uttryck i flera föreskrivna heliga handlingar: *offren, omskärelsen, fastan, välsignelsen*. Tjänsten för Gud i tabernaklet förbehölls från och med Mose tid ett eget stånd, prästerna, som skulle vara av Levi stam. Gudstjänsten knöts med tiden också till bestämda tider. Av särskild vikt var *sabbaten*, 2 Mos 20:8, en gudsdyrkans och vilans dag. Dessutom tillkom en rad församlingshögtider.

Under konungatiden byttes stamhelgedomen, tabernaklet, mot statshelgedomen, templet, som knöts till konungadynastins residens i Jerusalem, se 2 Sam 7 och 1 Kung 5 och 6. I templet hölls daglig gudstjänst med skriftläsning, böner och välsignelser.

Synagoggudstjänsten kom efter hand till användning som en utfyllnad till tempelkulten, eftersom centraliseringen i Jerusalem i längden inte kunde tillfredsställa de lokala gudstjänstbehoven. Synagoga är ett grekiskt ord som betyder *församling* eller *samlingsplats* och kan syfta på en byggnad som inrättats för en gudstjänstfirande församlings behov. Synagogan var både ett församlings- eller bönehus men också ett lärohus med undervisningssyfte (lagen). Tempelns offertjänst krävde ett prästerskap men synagogan hade endast behov av en aktiv församling, där vem som helst kunde läsa, bedja och undervisa – dock ledd av en synagogföreståndare. På Jesu tid fanns det i princip en synagoga överallt där det fanns en judisk bebyggelse.

Synagoggudstjänsten ägde rum på sabbaten och nymånadsdagarna. Den kunde hållas när minst tio vuxna män var närvarande. Huvudgudstjänsten bestod av: *Lovsång*, vanligen "halleluja-psalmen" (Ps 145) följt av en av psalmerna 146-150. *Helig* från Jes 6:3 och svaret från Hes 3:12. Därefter 5 Mos 6:4 (*Israels trosbekännelse*) som följdes av *dekalogen*, de tio buden och flera *gudstjänstböner*. Gudstjänstens huvudbön kallas *amida* eller *adertonbönen* och bestod av 18 välsignelser (idag 19) och tacksägelse och förmodligen fritt formulerade böner. Därefter kom en *botpsalm* och en fritt formad *syndabekännelse* och *bön om nåd från Gud*. Den sista avdelningen bestod av *läsning* först från Moseböckerna och senare också från profeterna. Till detta kunde det knytas *betraktelser* eller *kommentarer* (predikan). *Den aronitiska välsignelsen*, 4 Mos 6:24-26, avslutade det hela. Som tillägg till andra samlingar hade israeliterna också en *hemmets gudstjänst* med egen liturgi.

Gudstjänsten i Nya testamentet

Den första kristna församlingen deltog till att börja med i tempelgudstjänsten, Apg 2:46; 3:1, och fram till år 100 tog många judekristna också del i synagoggudstjänsten, Joh 16:2. Men vid sidan av detta hade de kristna sina egna sammankomster under ledning av apostlarna, med brödsbrytelse vid aftonmåltiderna, Apg 2:42-46. Både tempeltjänsten och synagoggudstjänsten fick stor betydelse för utformningen av den kristna gudstjänsten, men det gammaltestamentliga arvet förvandlades genom den nya tron på att GT:s gudstjänstinnehåll uppfyllts i Kristus.

Pelarna i gudstjänsten var *apostlarnas undervisning* och *gemenskapen, brödsbrytelsen* och *bönerna*, Apg 2:42 (FB2015). Ett led i den urkristna gudstjänsten var också *insamlingen*, kollekten, 2 Kor 8-9, och *utdelningen*, Apg 6:1. Paulus skriver om ett rätt nattvardsfirande i 1 Kor 11:17-34 och om bönen i 1 Tim 2. Värt att notera är även talet om *den andliga gudstjänsten* i Rom 12:1-2.

Den första kristna församlingen hade två slags gudstjänstsamlingar. På morgonen en öppen gudstjänst med missionerande förkunnelse och undervisning för alla, och på

kvällen en samling endast för de troende, med nattvarden som centrum. Dessa två slogs senare i fornkyrkan samman till en gudstjänst i två avdelningar: *katekumenernas mässa* (de som gick i dopundervisning) och de *troendes mässa* med nattvard för de döpta. Så småningom avlöstes de dagliga sammankomsterna av fasta veckogudstjänster på söndagen. Nådegåvorna brukades fritt, utan för mycken reglering, 1 Kor 14:26 ff. Med tiden blev vissa led i gudstjänsten fixerade och en fast gudstjänstordning utvecklades. I den ingick fria och formulerade församlingsböner (Fader Vår), psalmsång, Ef 5:19; Kol 3:16, tacksägelse, lovprisning, syndabekännelse och trosbekännelse, 1 Tim 3:16; 1 Kor 15:3 ff. Predikan, som utgick från apostlarnas lära och profetskrifterna, spelade en ökande roll, och nattvarden utgjorde gudstjänstens höjdpunkt. Notera särskilt Jak 1:26-27!

Några rader från Justinus Martyren i mitten av andra århundradet visar hur gudstjänsten utvecklades i den tidiga kristna kyrkan: *På söndagen hålles sammankomster för alla från stad och land, och då läses apostlarnas erinringar (evangelierna) eller profeternas skrifter, så länge som tiden tillåter. Och när så föreläsaren har slutat, håller föreståndaren ett tal, i vilket han uppmuntrar och uppmanar oss att efterfölja dessa goda ting. Därpå reser vi oss allesammans och uppsänder böner. Efter bönen hälsar vi varandra med en kyss. När vi har slutat bönen bäres bröd fram och vin och vatten, och föreståndaren uppsänder av all sin kraft böner och tacksägelser, och folket säger ett bifallande amen. Därefter sker utdelningen, var och en äter av det invigda, och till de frånvarande blir det sänt genom diakonerna. De välbärgade och de som vill ger efter fritt val.*

Efter denna kortfattade genomgång av gudstjänstens utveckling genom historien kan vi återvända till frågorna som ställdes i inledningen. Har du funnit några svar? Jag har inte för avsikt att själv ge några tydliga svar i denna text, men väl uppmuntra till reflektion. Kanske det kan leda till goda samtal och insikter när vi har möjlighet att på nytt mötas till den fysiska gudstjänsten när tiden är inne. Avslutningsvis kan jag nämna att punkterna nedan har varit särskilt värdefulla för mig i min egen reflektion.

Gudstjänstens "fallgropar"

- *Att gå till gudstjänst som åskådare.* Olika inslag bedöms, recenseras och jämförs med andra kyrkors utbud. Besökaren står "utanför" och betraktar. Det bibliska perspektivet är däremot delaktighetens, se 1 Kor 14:26!
- *Att överbetona förnuftet.* Gudstjänsten är inte en intellektuell bearbetning av en troslära. Trons innehåll kan inte begränsas till idéer och tankemodeller. Även här är det lätt inta distans, att bli en åskådare och t.ex. fråga: "Håller predikans logik?" eller liknande.
- *Att överbetona känslan.* Gudstjänsten bedöms utifrån vad den känslomässigt lämnar för spår. Predikant och sångare blir underhållare, mötesledaren en konferencier. I värsta fall blir gudstjänsten ett sökande efter andliga "kickar".

Gudstjänsten kan vädja både till förnuft och känsla, men kan inte reduceras till det ena eller det andra. Den är vare sig föreläsning eller underhållning. Den är församlingens möte med en levande Gud där tillbedjan blir den naturliga reaktionen. I gudstjänsten blandas bävan inför Guds helighet med glädjen över att försoningen gett oss tillträde till "nådens tron" (Heb 4:16). Det ser jag fram emot att få erfara igen tillsammans med andra som fortsatt vill vandra *Vägen!*

Thomas Jonsson